

Mogens Pahuus

K.E. Løgstrups eksistentielle fænomenologi

I Løgstrups fremstilling af den fænomenologiske metode i artiklen *Fænomenologi og psykologi i Solidaritet og kærlighed*, bliver det helt tydeligt, at han ved fænomenologi forstår den eksistentialfilosofiske form for fænomenologi, sådan som vi finder den hos Heidegger og Hans Lipps. Sammenholder man nu denne artikel og dens eksempler med først *Den etiske fordring* og dernæst hele Løgstrups forfatterskab bliver det klart, at det er denne form for fænomenologi, som Løgstrup selv dyrker, og at den har en sådan placering og et sådant omfang, at den må siges at være fundamentet for det meste af Løgstrups tænkning. I den sidste fase i forfatterskabet – de fire bind metafysik – indfører Løgstrup dog også en anden form for fænomenologi, som han benævner kosmofænomenologi. Jeg vil prøve at vise, at der her ikke længere er tale om fænomenologi men om en form for spekulativ filosofi.

I det følgende skal vi bevæge os fra artiklen over *Den etiske fordring* til fænomenologien i det senere forfatterskab – delt op i områderne etik, menneskesyn og kunst. Herefter behandles kosmofænomenologien, og der afsluttes med en gennemgang af en enkelt fænomenologisk analyse, nemlig situationsfænomenet.

Det er mit grundsynspunkt, at det holdbare og blivende hos Løgstrup er de fænomenologiske dele af forfatterskabet, som altså udgør hovedparten heraf. Derfor har jeg gerne villet give en oversigt over de centrale elementer i denne hovedpart.

Artiklen Fænomenologi og psykologi

Løgstrup giver her en generel bestemmelse af den eksistentialfænomenologiske form for fænomenologi og konkretiserer så denne bestemmelse ved hjælp af to udførlige eksempler – suppleret med nogle betragtninger om følelser, som i virkeligheden har karakter af et tredje eksempel.

I den generelle bestemmelse af den fænomenologiske metode siges det, at den består i »at hente frem i dagens lys den forståelse af menneskets natur og verdensforhold, der ligger skjult i den før-filosofiske kundskab« (Løgstrup 1972, 117). Den består altså i en udlægning af den menneskelige eksistens, hvor »udlægningen bevæger sig inden for den forståelse, der altid er der på forhånd« – »som er underforstået, så at sige kastet til og overdækket af den gængse forståelse« (Løgstrup 1972, 117). Det er præcis en sådan underforstået eller ubevidst forståelse Løgstrup afdækker eller bevidst artikulerer i sin analyse af mødet med den anden (og samværet med og samtalen med den anden) i begyndelsen af *Den etiske fordring*, og som han jo her også selv kalder en analyse af fænomenologisk karakter (Løgstrup 1956, 24).

Det første eksempel på en sådan fænomenologisk analyse henter Løgstrup hos Lipps, nemlig analysen af forskellene på vrede og raseri. Det fremgår explicit af denne analyse, at når fænomenologens interesse retter sig mod fænomener som holdning og mangel på holdning skyldes det, at holdningen er karakteristisk for mennesker i deres natur eller forfatning. Den fænomenologiske analyse sigter altså mod en forståelse af mennesket som helhed, hvor det drejer sig om at forstå »de forskellige måder, hvorpå mennesket tager sine forhold til verden og de andre op« (Løgstrup 1972, 128).

Det andet eksempel er Løgstrups eget, og det drejer sig om sammenhængen mellem åbenhed og autoritetsophævelse overfor sammenhængen mellem reserverethed og autoritetsskabelse. Også her viser det sig, at fænomenologen (her Løgstrup) interesserer sig for et væsenstræk ved den menneskelige tilværelse, nemlig menneskets påvirkelighed eller suggestibilitet og dette fænomens sammenhæng med andre træk ved interdependensen, for eksempel forholdet mellem tillid og underkastelse.

Implicit er der som sagt tale om et tredje eksempel også – et bredere eksempel, som knytter sig til det forhold, at de to nævnte eksempler begge har med noget følelsesmæssigt at gøre, og som drejer sig om den erkendelse, der er knyttet til følelserne eller rettere følelsesdispositionerne, dvs. stemtheder og holdninger, en erkendelse der har karakter af det at en horisont åbner sig, dvs. igen et væsenstræk ved mennesket, nemlig at vi i disse følelsesdispositioner bliver kendt med vor tilværelses grundvilkår.

Går man nu fra disse tre eksempler til *Den etiske fordring* vil man se, at de

emnemæssigt svarer til de tre mest centrale fænomenologiske analyser i denne bog.

Den etiske fordring

Den første fænomenologiske analyse i bogen er undersøgelsen i det første kapitel af det grundvilkår vi lever under, som benævnes interdependensen, og som består i dette, at den enes liv er forviklet med den andens, at mennesker ikke kan have med hinanden at gøre, ikke kan møde andre, have samvær med andre, kommunikere med andre uden at de kommer ind i en gensidig afhængighed af hinanden, og uden at de gensidigt udleverer sig til hinanden. Tesen i bogen er som bekendt den, at denne interdependens og udleverethed indebærer, at den enkelte vil være stillet over for en med den konkrete situation givne appel om at tage vare på det af den andens liv, som han har i sin magt. Med Løgstrups egne ord: »Fra det grundvilkår vi lever under, og som det ikke står til os at ændre, nemlig at den enes liv er forviklet med den andens, får den etiske fordring sit indhold, idet den går ud på at drage omsorg for det af den andens liv, som forviklingen prisgiver« (Løgstrup 1956, 27).

Det andet fænomenområde, som analyseres fænomenologisk består i dette at mennesket forholder sig til sig selv og dermed giver sin behovstilfredsstillelse og sine følelser form. Der fokuseres her i særlig grad på kærlighedens fænomen, som er defineret ved at man lader sine forventninger om livsopfyldelse transformere den erotiske betagelse til noget andet og mere omfattende, nemlig kærlighedens involverethed og ansvarlighed.

Dette at forholde sig til sig selv er det samme som at mennesker er henvist til at føre deres tilværelse, at opføre sig eller optræde på en bestemt måde. Det er at indrette sig på de andres udtalte krav, idet man samtidig stiller krav til dem. Det er at lade sine livsytringer blive modelleret af ens holdning. Det er at være til stede som individualitet og som et selv, idet man selv svarer for det man gør.

Kærligheden er som sagt en del af det andet bredere fænomen: Hvad angår den kønsbestemte tiltrukketthed af en anden, dvs. både den seksuelle dragethed og forelskelsen som er en dragethed mod en bestemt anden i dennes fysiske og sjælelige særegenhed, gælder det om at være til stede med sine forventninger om livsopfyldelse, og da vil man kunne skelne mellem på den ene side begær og betagelse, og på den anden side kærlighed, som er det at elske den anden selv – ud fra hele sig selv – som en eneste hel og samlet styrke. Det er som sagt dette sidste fænomen, kærligheden, der analyseres mest udførligt.

Og det skyldes naturligvis, at det er en helt central bestanddel af det vellykkede personlige liv – eller kort formuleret lykken.

Det er dette fænomen, der svarer til det første eksempel, der blev behandlet i *Fænomenologi og psykologi*, forskellen mellem vrede og raseri og dermed holdnings-fænomenet, som det centrale fænomen, når det drejer sig om mennesket i dets natur. Og analysen af interdependensen svarer til det andet eksempel i artiklen nemlig interdependens-fænomener som sammenhængen mellem åbenhed og autoritetsophævelse og mellem tillid og underkastelse. Interdependensfænomenerne kan siges at være det centrale fænomen, når det drejer sig om at forstå forholdet til de andre, altså det etiske.

Den tredje fænomenologiske analyse i *Den etiske fordring* er analysen af indtrykket og artikuleringen af indtrykket i afsnittet »Poesi og etik«. Denne analyse er tæt forbundet med analysen af følelsedispositionerne som verdensåbnende i artiklen. I analysen af indtrykket vises det, at ligesom vi i daglig tale artikulerer indtrykket igennem tone og gebærde, således gælder det for det intense indtryk, den stærke oplevelse, at den kun kan artikuleres adækvat i digtets klangligt og rytmisk bundne udtryk (svarende til tonen) og i digtets billeder og metaforer (svarende til den legemlige gebærde). Denne analyse af de to former for udtryk bruges nu videre til at belyse forholdet eller slægtsskabet mellem poetisk og etisk livsforståelse. Den bliver med andre ord grundlaget for en filosofi om kunsten og det æstetiske, der ses som en afdækning af tilværelsen på det dybest tænkelige plan: »selve tilværelsens gådefuldhed« (Løgstrup 1956, 225), og denne afdækning er knyttet til stemtheden og det stemte indtryk, altså til følelsedispositionerne.

Etik

Den ontologiske etik der baseres på den fænomenologiske analyse af interdependens-fænomenet, og som får sin omfattende formulering i *Den etiske fordring*, videreudvikles i bøgerne *Opgør med Kierkegaard*, *Norm og spontanitet* og *Etiske problemer og begreber*. Hertil kommer en række artikler, hvoraf de vigtigste foreligger i essaysamlingerne *Kunst og etik* (som også rummer et større svar på kritikken af *Den etiske fordring*), *System og symbol* samt *Solidaritet og kærlighed*. Endelig må det nævnes, at der også findes mindre bidrag til etikken i nogle af Metafysik-bindene, nemlig *Skabelse og tilintetgørelse* og *Omgivelse og ophav*.

Den mest centrale fænomenologiske analyse i denne videreudvikling af teorien er redegørelsen for de suveræne livsyttringer og den spontanitet i vor tilværelse, der er på næstekærlighedsbuddets side i *Opgør med Kierkegaard*. Tillid,

barmhjertighed og talens åbenhed er tanker-følelser-tilskyndelser, som kommer bag på os. De er ikke vores præstationer. I dem viser sig en anonym magt, som er større end den enkelte. Man må derfor skelne mellem vores (jegets) gerninger og de anonyme livsytringer.

Løgstrups etiske teori kan siges at være et alternativ til de to dominerende etiske traditioner i den vesterlandske filosofi: den teleologiske, i hvilken mål (telos) er grundbegrebet, og den deontologiske (to deon, det rigtige, hvad der fordres) i hvilken pligt er det. Man er gået ud fra at det gode var det sande mål for menneskets stræben, eller man er gået ud fra, at det var en fordring, der stilledes til mennesket. Den første tradition behandles især i *Norm og spontanitet*, og den anden især i *Etiske begreber og problemer*. Men bortset herfra udgøres hovedparten af disse skrifter af fænomenologiske undersøgelser. I *Norm og spontanitet* af skyld, skæbne, natur og magt (samt etiske problemer knyttet til politik, økonomi, befolkningsekspllosionen, terrorbalancen, biologiens anvendelse). I *Etiske begreber og problemer* af valg, vilje, frihed (og de etiske problemer pligt-kollision og modstandsret).

Det er en gennemgående tanke hos Løgstrup, at selvom den etiske fordring eller kærlighedsbuddet (samt de suveræne livsytringer som kan siges at være et grundlag herfor) kan begrundes rent humant, dvs. at den er forankret i vor tilværelses grundvilkår, så indebærer analysen af det etiske liv dog, at en religiøs tydning af det er mere nærliggende end en ikke-religiøs forståelse. Således er det allerede i *Den etiske fordring*, men tankegangen bliver mere udfoldet efter dannelsen af begrebet om de suveræne livsytringer, både i den bog, hvor disse introduceres (*Opgør med Kierkegaard*) og i metafysik-bindet *Skabelse og tilintetgørelse*. Men denne argumentation er ikke af fænomenologisk art.

Menneskesyn

Det eksistentielle menneskesyn, der udvikles i *Den etiske fordring* videreudvikles senere, bl.a. i essayet om blufærdighed i *Kunst og etik*, hvor Løgstrup argumenterer for, at det sammensatte som karakteriserer menneskeligt liv, kun kan være til og også kun være til som erkendt, hvis det holdes sammen, hvilket kun kan ske i en skikkelsesdannelse. Analysen af kærlighed (og seksualitet) videreføres i både *Norm og spontanitet* og *Solidaritet og kærlighed*. Men det eksistentielle menneskesyn kommer også frem langt senere i forfatterskabet, nemlig i *Ophav og omgivelse* i analysen af situationsbegrebet. Det skal vi vende tilbage til. Samtidig er det sådan, at Løgstrup gradvis udvikler et skabelsesfilosofisk menneskesyn, som kommer i modstrid med det eksistentielle, uden at han nogensinde får af-

klaret sit syn på denne modstrid. Man kan sige, at Løgstrup i sin undersøgelse af især de suveræne livsytringer støder på fænomener, der viser, at mennesket ikke er suverænt i sin handlen og opleven, at det er henvist til en magt, der går ud over eller er større end det selv i den forstand, at mennesket bæres oppe af noget i dets handlen og opleven, som ikke primært er dets egen indsats og som ikke er dets egen fortjeneste. Disse erfaringer får Løgstrup til at opstille et metafysisk-religiøst, et skabelsesfilosofisk menneskesyn: at mennesket også er et afhængigt væsen, der er udleveret til både skabende og nedbrydende magter. Jeg mener selv (hvilket jeg har forsøgt at vise andetsteds 1), at disse erfaringer faktisk kan indtænkes i det eksistentielle menneskesyn.

Det eksistentielle menneskesyn ligger også bag ved hovedparten af alle de fænomnologiske analyser, som er samlet i bogen *Vidde og prægnans*, og som rummer Løgstrups sprogfilosofi. Han følger her Lipps' et meget langt stykke, og grundopfattelsen er denne: »Hans Lipps har med sin analyse af sproget, Heidegger med sin analyse af vor brugsverden vist, hvordan konstitutionen af alle slags pragmata (d.v.s. lavede og anvendelige ting) sker ud fra en åbnen af verden, der er givet med vor eksistens« (Løgstrup 1976, 136). Han gør videre rede for, at Lipps også – udover med pragmata – beskæftiger sig med ord for forekomster i naturen og universet«, og her er det så, at Løgstrup mener, at Lipps' eksistentiale transcendens må suppleres med en imødegående transcendens: »Så stumme forekomsterne også er, de taler til os. Skabt er der lagt forståelighed ind i de forekomster, der er uafhængige af os og fremmede for os« (Løgstrup 1976, 145). Men dette ræsonnement hører kosmofænomologien til, som vi først skal tage op lidt senere.

Kunsten

Som allerede nævnt videreudvikles også bestemmelsen af det æstetiske og kunsten som artikulering (formning) af det stemte indtryk senere i forfatterskabet. Det sker i en række artikler der sent i forfatterskabet samles i bogen *Kunst og erkendelse*. Løgstrup er her både optaget af det brede begreb om æstetik, som først og fremmest går på en bestemt slags erfaring og oplevelse af verden, nemlig den erfaring, hvor sanserne, fantasien og følelsen er det centrale, og det snævrere begreb om æstetik som kunst der udspringer af den særegne form for erkendelse, der er indeholdt i den stemthed, der findes i det stemte indtryk eller den stemte sansning og opfattelse af menneskene og verden. Det er denne form for erkendelse, som artikuleres i kunstværket, og som artikuleres netop i kraft af og via den kunstneriske form eller de kunstneriske

virkemidler.

På samme måde som der i de etiske undersøgelser bliver tale om en spænding mellem en eksistentiel og skabelsesteologisk tænkemåde, således gælder det også i æstetikken. 2)

De æstetiske erfaringer indtager en meget central plads i Løgstrups senere filosofi ikke mindst fordi den naturfilosofi, som Løgstrup udvikler i *Skabelse og tilintetgørelse* og i *Ophav og omgivelse* har sit udspring i de æstetiske erfaringer. Det er det æstetisk oplevende forhold til natur – hvor vi betragter og oplever noget i en optagethed af dets sansemæssige kvaliteter og i en bortseen fra at det kan bruges til noget – som bliver udgangspunkt for Løgstrups analyse af de træk ved naturforekomsterne, som lægger op til skabelsestanken. Det er således i forbindelse med en analyse af indtrykket, at Løgstrup i *Vidde og prægnans* udvikler det skabelsesteologiske argument, der knytter sig til den før nævnte tanke om den imødegående transcendens. Og det er i analysen af Jørgen Gustava Brandts digte og af landskabsmaleriet, at teorien om den afstandsløse sansning (som vi skal behandle i næste afsnit) har sin oprindelse.

Kosmofænomenologi

I *Ophav og omgivelse* udvikler Løgstrup et nyt begreb om fænomenologi, nemlig kosmofænomenologi. Han går her ud fra modsætningen mellem på den ene side naturvidenskabernes objektiverende og forklarende tilgang til det værende og på den anden side menneskets »umiddelbare og anskuelige forståelse« (Løgstrup 1984, 172). I den første tilgang anbringer man sig på randen af universet, idet man gør universet til omgivelse, og når man gør det sætter man den iagttagende og forklarende bevidsthed som noget helt andet end det den iagttager og forklarer. Man sætter den som en bevidsthed, der ordner universet med sine begreber – nominalistisk og transcendentalfilosofisk. Men der findes altså en anden tilgang til universet – den umiddelbare og anskuelige forståelse. Det er en tilgang som søger at få fænomenerne til at melde sig på deres egne betingelser, og det vil sige, at den ser universet ikke som omgivelse men som ophav. Den kosmofænomenologiske analyse ligger i forlængelse af den umiddelbare forståelse, og karakteristisk for denne type fænomenologi er altså, at den forstår fænomenerne ud fra universet. Løgstrup mener, at »for en række vigtige og væsentlige fænomeners vedkommende som sansning, sprog og de suveræne livsytringer kan den fænomenologiske analyse kun gøre sig håb om at få fat på det ureducerede fænomen, hvis den forsøger at forstå dem ud fra universet. Ureducerede er de fænomener nu engang kun i uafhængighed af

vor betydningsproduktion, og til at fremskaffe den uafhængighed er der kun universet« (Løgstrup 1984, 172).

Løgstrups vigtigste kosmofænomenologiske analyse gælder sansningen, og han når frem til, at de to mest elementære og fundamentale kendsgerninger i forbindelse med sansningen er dels dens allestedsnærværelse, og dels dens ikke-forarbejdende karakter. Ser man nu nærmere på den fænomenologiske analyse af disse to træk ved sansningen, da vil man konstatere, at der gives en meget kort analyse af det første træk og slet ingen af det andet træk. Det første træk belyses gennem en sammenstilling med legemets eet-steds-tilstedeværelse. Jeg er som legeme til enhver tid et bestemt sted, men »det sted er min sansning ubundet af«. Som sansende – hørende og seende – er jeg allestedsnærværende, sådan at forstå, at »i min sansnings rum, langt væk fra mit legeme bevæger min opmærksomhed sig frit omkring«, således at »sansende er jeg til stede i et vidt og åbent rum, hvor min opmærksomhed kan hæfte sig snart ved det ene snart ved det andet« (Løgstrup 1984, 19). Hertil vil jeg sige, at det da er rigtigt, at der – når jeg hører og ser – foreligger et vidt og åbent rum for mig, ligesom det er rigtigt, at min opmærksomhed bevæger sig frit omkring i dette rum. Man kan sige, at disse konstateringer dækker over to fænomener, nemlig at jeg dels kan rette blikket og opmærksomheden mod skiftende fænomener i dette rum, dels at mit syn og min opmærksomhed kan blive fanget eller fængslet af skiftende fænomener. Løgstrup har selv i *Skabelse og tilintetgørelse* gjort opmærksom på denne forskel i sin analyse af syn og hørelse.

Men Løgstrup mener nu videre, at denne konstatering indebærer, at vi i syn og hørelse overskrider vor legemlige et steds tilstedeværelse, at vi »sætter os ud over det rum-tid-kontinuum, der er basis for alle empiriske bestemmelser«, hvorfor den bestemmelse af sansningen at jeg i den er allestedsnærværende er en »metafysisk bestemmelse«, at det dækkende udtryk for sansningen er spekulativ« (Løgstrup, 1984, 19). Og det mener jeg ikke, han har fænomenologisk hjemmel for at sige. Vi er ikke ude over rum-tid-kontinuet: I blikket gennemløber jeg et rum og rammer med blikket en ting et andet sted. Og i hørelsen går jeg ud til noget lydende et bestemt sted. Vi kan ikke sætte os ud over tidskontinuet, for vi er ikke alle steder på samme tid – i blikket eller hørelsen. Og vi kan ikke sætte os ud over rumkontinuet, for vi retter os mod og bliver fanget af noget, som er et bestemt sted, forskelligt fra det sted vort legeme er.

Løgstrup er ganske vist selv inde på, at vor sansnings allestedsnærværelse er begrænset, ligesom sansningens rum er det – begrænset af vort legeme – at jeg altså kun i det rum er ude ved et udsnit af verden. Men den konstatering slår ikke til for at konstatere begrænsetheden. Jeg er jo aldrig på et og samme tidspunkt ude ved alting i min sansnings rum med dets horisont og perspektiv.

Det andet træk ved sansningen, dens ikke-forarbejdning af det sansede, argumenteres der slet ikke for. »Alle sanser vi det samme« (Løgstrup 1984, 22), nøjes Løgstrup med at konstatere. Vi forstår eller opfatter tingene på højst forskellig måde, men vi sanser ens. Er det virkelig en umiddelbart indlysende konstatering, som ikke behøver at begrundes? Ser man f.eks. på landskabsmaleriet, så forekommer det som umiddelbart langt mere indlysende, at mennesker kan sanse meget forskelligt, at det samme kan fremstå i synet på uendelig mange forskellige måder. Nogle sanser på en mere formmæssig eller plastisk måde, andre på en mere malerisk måde. Nogle sanser hvad farver angår mere spillet mellem kolde og varme farver eller mellem komplementære farveforhold, andre mere valøerne i farverne. Nogle sanser farver i deres taktile kvaliteter, andre sanser mere optiske farver, farverne i farvekredsen. Er det umiddelbart indlysende, at dette skyldes, at deres forståelse er så forskellig som deres sprog. Malere er jo langt fra altid i stand med at ord at redegøre for, hvad de sanser og derfor også er i stand til at male.

Jeg mener, man må sige, at der i denne kosmofæmenologiske analyse af sansningen ikke er tale om en egentlig fænomenologisk analyse. Begge de diskuterede træk ved sansningen er givet med den metafysiske teori om, at i sansningen »er universet umodificeret præsenteret« (Løgstrup 1984, 22), at sansningen er afstandslos. Dette er en teori, også ifølge Løgstrup selv. Og man kan mene, at der – netop på det teoretiske plan – kan anføres gode grunde for dens plausibilitet, om end jeg ikke deler den anskuelse. Men den bunder ikke i fænomenologiske analyser. 3)

Et eksempel på en fænomenologisk analyse: situationsfænomenet

Til slut vil jeg gå nærmere ind på en enkelt af Løgstrups fænomenologiske analyser. Jeg vælger en analyse fra *Ophav og omgivelse* for at vise, at Løgstrup heller ikke her – i denne sin mest spekulative og metafysiske bog – helt forlader fænomenologien, om end der er gode grunde til at tro, at denne fænomenologiske analyse er foretaget en del år før sansningsteorien udvikledes.

Den analyse jeg skal drage frem er analysen af det grundlæggende fænomen i den menneskelige historicitet, nemlig analysen af situationen. Som Løgstrup selv gør opmærksom på er situationen blevet et grundord i filosofien, specielt i eksistensfilosofien, fordi man med dette ord tager afstand fra erkendelsesteorien, hvis subjekt var situationsløst, til fordel for »en sans for den menneskelige tilværelses forvikling med verden, og at tingene og fænomenerne bliver fattet i de mangfoldige måder, hvorpå vi omgås dem. Tilværelsen i verden

(med Heidegger: »In-der-Welt-Sein«) er menneskets fundamentale situation, af hvilken alle situationer er modifikation« (s. 155-56).

Hans Lipps – og eksistensfilosofien generelt, som Løgstrup også inddrager i sin analyse – belyser primært situation gennem en sammenstilling med stilling. Denne sammenstilling er et eksempel på, at man klarere kan se det særegne i et fænomen når det stilles sammen med et nært beslægtet fænomen. Slægt-skabet mellem situation og stilling fremgår af, at man kan tale om »at være i den stiling«, »at blive bragt i den stilling«. Forskellen der giver sig af denne sammenstilling bliver den, at man kan gøre stillingen op, mens situationen ikke kan gøres tilgængelig for en sådan rent saglig behandling. »Det står til personen at »tage den op«, »tage den i sin hånd«, »blive færdig med den«. Situationens ubestemthed betyder, at den forlanger at forvandles. Til personen står det at gribe ind« (s. 254). Sammenfattende sagt: »ved situationen er det spændingen og udfordringen, der tænkes på, ved stillingen den saglige behandling«. Men Løgstrup går videre og sammenligner situation med en række andre beslægtede fænomener. Først med omgivelser og det perspektiv, man har på sine omgivelser. Her viser det sig at nok hører der personer og omgivelser med til en situation, men omgivelserne er ikke de sansede, men de historiske; hvad der sker og hvad mennesker, en selv og andre, siger og gør. Situationen kan heller ikke reduceres til dens omstændigheder. Omstændighederne er alt det, der kan få betydning for forløbet og som må regnes med, men de skaber ikke situationen, udgør ikke dens indhold og det er ikke dem, der skal tages stilling til. Det afgørende for Løgstrup er, at situationen er historisk og meget ofte har karakter af en udfordring. Derfor er det, at typiske ord til karakteristik af, hvordan et menneske føler sin situation, eller hvordan situationen tager sig ud for det er »ubehagelig, prekær, truende, pinlig, vanskelig, uudholdelig, overraskende, mærkelig, pudsigt, gunstig« (s. 253). Denne udfordringskarakter skyldes igen, at situationen er et gennemgangsstadium for i hinanden forviklede forløb. Situationen opstår af forløb og fordrer at blive overvundet og ført videre af forløb. Disse forløb kan modvirke hinanden og da foreligger der en udfordring. Eller forløbene fremmer hinanden og giver os chancen for at komme videre, og da er situationen gunstig. I ethvert menneskes og enhver gruppes liv spiller en række forløb ind og spiller sammen. Der foreligger en ustandseligt skiftende konstellation af omstændigheder, der på den forskelligste vis fortættes og til tider tilspidser situationen. Det gælder både for den enkelte, og det gælder på et mere politisk-samfundsmæssigt plan, at der opstår det problemkompleks, som en situation er, fordi foreteelser og forløb af helt forskellig art kommer sammen. Man kan sige, at især det historiske består af et samspil og modspil mellem disparate men indbyrdes uafhængige forløb.

Løgstrup afslutter analysen med en modstilling af situation og episode, hvor

episoden går på et sammentræf af forløb og omstændigheder, som spiller over i hinanden på en forbigående munter eller mærkelig måde, hvor man altså hæfter sig ved komplikationen. Her viser Løgstrup, at komplikationen i den historiske tilværelse omfatter sådan noget som sammenstød mellem stemninger eller mellem miljøer.

Hele denne forståelse af den historiske tilværelses kompleksitet dukker også op som grundlaget for sprogfilosofien. Vi må forstå ords betydning som havende vidde, fordi de skal kunne bruges i en stadig sig forvandlerende situation, hvor mangfoldige perspektiver spiller sammen på vekslende måde. Og når de gør det, skyldes det, at mennesket er et væsen, der forholder sig til sig selv og sin situation (det eksistentielle menneskesyn), og forholder sig med mange sider af sig selv, herunder følelsesmæssige dispositioner (det æstetiske grundfænomen: stemthed som verdensåbnende), og forholder sig i en forviklethed med andre mennesket (interdependensen som etikkens grundfænomen).

Til slut skal det bemærkes, at der er en række fænomenologiske analyser, som ikke hører ind under de tre netop nævnte hovedgrupper – især i forbindelse med politiske overvejelser og den almene samfundsdebat (især i *Norm og spontanitet*, *System og symbol* og *Solidaritet og kærlighed*), men jeg vil mene, at disse tre grupper er de vigtigste.

Noter

- 1) M. Pahuus: *Livet sehn. En livsfilosofisk tolkning af kristendommen*, Philosophia 1993 (s. 145-62).
- 2) M. Pahuus: "Spændingen mellem den eksistensfilosofiske og den skabelsesteologiske tankemåde i K. E. Løgstrups æstetik" i *Philosophia*, Nr. 2-3, 21. årg. 1992 (s. 79-94).
- 3) Jeg har givet en kritisk behandling af andre sider af sansningsteorien i artiklen "Sansning og forståelse" i S. Andersen og P. Dahl (red.): *Universet i historien*, Anis 1986 (s. 70-85).

Litteratur

- Andersen, S. og P. Dahl (1986): *Universet i historien*, København
Løgstrup, K. E. (1956): *Den etiske fordring*, København
Løgstrup, K. E. (1961): *Kunst og etik*, København
Løgstrup, K. E. (1968): *Opgør med Kierkegaard*, København
Løgstrup, K. E. (1972): *Norm og spontanitet*, København
Løgstrup, K. E. (1976): *Vidde og prægnans*, København
Løgstrup, K. E. (1978): *Skabelse og tilintetgørelse*, København
Løgstrup, K. E. (1982): *System og symbol, Essays*, København